

Prof. dr hab. Ewa Kołodziejek
Uniwersytet Szczeciński

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego		
Wpłynęło do WF	10-07-2019	Zatwierdził
Wpł. do jedn. org.	Data	Symbol
Znak sprawy		

Opinia o pracy mgr Patrycji Krysiak z tytułem „Nazwy żeńskie we współczesnej leksykografii polskiej i francuskiej. Analiza porównawcza wybranych najnowszych polskich u francuskich słowników ogólnych” przewidzianej jako rozprawa doktorska

Przedstawiona do recenzji rozprawa mgr Patrycji Krysiak dotyczy nazw żeńskich, istotnej części zasobu leksykalnego dwóch języków: polskiego i francuskiego, i ich ujmowania we współczesnych słownikach. Autorka zadaje pytanie o rolę leksykografii narodowych w kształtowaniu postaw użytkowników języka wobec ważnego faktu językowo-kulturowego, jakim są feminatywa. Celem rozprawy mgr Patrycji Krysiak jest porównanie sposobu ujmowania i definiowania nazw żeńskich w słownikach polskich i francuskich oraz systemowe i normatywne ograniczenia obu języków w tworzeniu i użytkowaniu feminatywów. Autorka wskazuje także różnicę postaw wobec nazw żeńskich w kulturze polskiej i francuskiej, podkreślając fakt, że w polskiej debacie naukowej i publicznej wciąż dyskutuje się o wyizolowanym słownictwie feminatywnym, podczas gdy w tradycji francuskiej debatuje się o postępującej feminizacji języka. Z tego powodu podjęcie przez Autorkę tematu obecności feminatywów w polskich i francuskich leksykonach współczesnych zasługuje na aprobatę. Trzeba też stwierdzić, że nie jest to pierwsza próba opisu feminatywów przez mgr Patrycję Krysiak. Jest ona współautorką obok Agnieszki Małochy-Krupy, Katarzyny Hołojdy, Wiktora Pietrzaka publikacji *Równościowy savoir-vivre w tekstach publicznych*, jest także współtwórczynią *Słownika nazw żeńskich polszczyzny* pod red. A. Małochy-Krupy.

Podstawą analizy w recenzowanej rozprawie są nazwy żeńskie wyekscerpowane ze współczesnych słowników polskich: *Innego słownika języka polskiego* pod red. M. Bańki (wydania z 2000 i 2014 roku), *Uniwersalnego słownika języka polskiego* pod red. S. Dubisza (wydania z roku 2003 i 2006), uzupełnionego materiałem z *Wielkiego słownika języka polskiego* PWN z 2018 r. oraz ze słowników francuskich: *Le Petit Robert* 2017 i *Le Petit Larousse illustre* 2017. Autorka wyekscerpowwała z nich około 14.5 tysiąca nazw żeńskich, które poddała wszechstronnej analizie słowotwórczej, morfologicznej, leksykograficznej, kwantytatywnej i kulturowej. Z podziwu godną dokładnością analizuje podobieństwa i

różnice ujmowania feminatywów w słownikach polskich i francuskich, dając tym samym świadectwo swojej naukowej rzetelności.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, obszernej bibliografii i aneksów. Prezentacja metody badań i ich wyników poprzedzona jest opisem (rozdział II) polskiej i francuskiej literatury naukowej poświęconej feminatywom. Autorka dobrze orientuje się w jej zasobach, umiejętnie klasyfikuje teksty ze względu na opisywaną w nich problematykę: analizuje zagadnienia związane z kategorią rodzaju gramatycznego, lingwistyki płci, przywołuje literaturę poświęconą historii feminatywów, relacjonuje wyniki badań dotyczących społecznego odbioru nazw żeńskich i ich obecności w różnych odmianach języka, przygląda się polsko-francuskim badaniom porównawczym dotyczącym tej części słownictwa, pokazuje też różnice w definiowaniu podstawowych pojęć, takich jak feminatywa, nazwy żeńskie, feminizacja języka, widoczne w ujęciach polskich i francuskich badaczy problemu. Daje to Autorce szerokie tło do dalszych rozważań.

III rozdział rozprawy jest poświęcony analizie feminatywów i feminizacji w języku polskim i francuskim. W „polskiej” części tego rozdziału Autorka na wstępie wyodrębnia morfologiczne wykładniki żeńskości i sposoby tworzenia nazw żeńskich, co pozwala jej sprecyzować, jakie formacje słowotwórcze, paradygmatyczne i fleksyjne będą przedmiotem późniejszej analizy. Przywołuje teksty językoznawcze opisujące historię feminatywów i ich obecności w różnych odmianach języka, analizuje stylistyczne, semantyczne, fonotaktyczne, kulturowe i estetyczne ograniczenia w tworzeniu nazw żeńskich. Pokazuje też w ogólnym zarysie, w jakim stopniu i zakresie słowniki języka polskiego od XIX wieku rejestrują nazwy żeńskie. Podobnie zbudowana jest część „francuska” tego podrozdziału. Autorka analizuje w niej sposoby wyrażania żeńskości w języku francuskim, analizuje gramatyczne, semantyczne, ideologiczne, stylistyczne i estetyczne ograniczenia w tworzeniu francuskich feminatywów, przedstawia też krótką historię francuskich nazw żeńskich oraz politykę Francji wobec feminizacji języka.

Rozdziały IV i V są właściwą częścią recenzowanej rozprawy. W rozdziale IV Autorka opisuje materiał badawczy i zastosowane metody analizy, uzasadnia wybór leksykonów, wskazuje na ich aktualność, popularność i reprezentatywność. Pokrótce charakteryzuje słowniki, z których wyekscerpowwała materiał badawczy, opisuje strukturę artykułów hasłowych. W podrozdziale omawiającym zastosowaną metodę analizy słownictwa, mgr Patrycja Krysiak drobiazgowo referuje działania selektywne, którym poddała zasób leksykalny wytypowanych słowników i precyzuje, jakie konkretnie typy feminatywów będą przedmiotem opisu. Są to feminatywa właściwe, czyli rzeczowniki

rodzaju żeńskiego niederywowane, desygnujące kobiety (*matka, córka*), rzeczowniki derywowane od męskoosobowych podstaw słowotwórczych (*lekarka, przewodnicząca*) oraz formacje niewywodzące się od podstaw męskoosobowych, takie jak *sufrażystka, przedszkolanka*. Wykluczyła natomiast rzeczowniki dwurodzajowe, chociaż ten sam typ nazw został włączony do nazw żeńskich wyekscerpowanych ze słowników francuskich. Autorka uzasadnia swoją decyzję cechami gramatycznymi i składniowymi tego typu nazw, właściwymi językowi francuskiemu, oraz ich społecznym odbiorem. Pisze bowiem tak: „we francuskiej leksykografii w ciągu ostatnich kilku lat pod wpływem uzusu wiele leksemów o ustalonym rodzaju gramatycznym zyskało status *nom epicene* z właściwym im przedimkiem i żeńskim uzgodnieniem składniowym” (s.122). Ponadto ze słowników francuskich zostały wyekscerpowane nazwy spełniające podobne kryteria jak polskie rzeczowniki żeńskie. Do analizowanego słownictwa włączono także nazwy żeńskie nacechowane ekspresywnie i wulgarnie oraz – w przypadku słownictwa francuskiego – żeńskie nazwy odprzymiotnikowe. Tak zarysowany zasób słownictwa został wyekscerpowany ze słowników za pomocą narzędzi informatycznych i tradycyjnych. Opis sposobów gromadzenia materiału uzmysławia stopień trudności, jaki musiała pokonać Autorka, by uzyskać reprezentatywną i weryfikowalną bazę słownikową.

Liczebność zebranego materiału, jego szczegółowa klasyfikacja, a także zamieszczona w rozdziale V charakterystyka słownictwa ze względu na sposób rejestracji, budowę i znaczenie pokazały, jak niełatwego zadania podjęła się w swojej rozprawie mgr Patrycja Krysiak. Analizie poddane zostały nie tylko hasła, lecz także całe artykuły hasłowe bądź ich części, w których feminytywa były opisane. W sumie z pięciu słowników wyekscerpowano 14 492 nazwy żeńskie. Porównanie słowników polskich i francuskich pod względem rejestracji feminytywów wypada na niekorzyść leksykografii polskiej. W trzech polskich słownikach zawarty jest tylko 38% wyekscerpowanego słownictwa. Autorka rozprawy nie wyciąga jednak z tego zestawienia wniosków o rzadszej reprezentacji feminytywów w rodzimych słownikach, tylko pogłębia swoje badania o analizę sposobu konstruowania haseł. Konstatuje, że w leksykografii francuskiej częstszym sposobem oznaczania feminytywów jest wprowadzenie do definiowanej nazwy osobowej jej wariantu żeńskiego albo informacja gramatyczna o rodzaju żeńskim umieszczona przy rzeczowniku wspólnorodzajowym. W słownikach polskich feminytywa są albo samodzielnymi hasłami albo podhasłami, a decyzję w jaki sposób je notować, podejmuje arbitralnie zespół redakcyjny. Dowodzi, że umieszczanie nazw żeńskich w osobnych artykułach hasłowych może podnosić ich rangę, ale nierzadko umniejsza ją niesamodzielną definicyjną feminytywum. Autorka rozprawy trafnie jednak

zauważa, że ukazywanie w słownikach regularności i produktywności derywacji żeńskiej wpływa na niwelowanie asymetrii rodzajowo-płciowej.

W dalszej części rozdziału V Autorka opisuje budowę morfologiczną feminatywów umieszczanych w słownikach polskich i francuskich i dochodzi na tej podstawie do wniosku, że słownikarze polscy są mniej chętni, by umieszczać w słownikach rzadsze formy feminatywne, podczas gdy słownikarze francuscy ulegają feminizacji języka i częściej umieszczają w leksykonach żeńskie nazwy osobowe. Wpływ na to mogą mieć cechy systemowe obu języków, gdyż język francuski dysponuje większym repertuarem produktywnych formantów i schematów derywacyjnych.

Analiza semantyczna zgromadzonego słownictwa przeprowadzona przez mgr Patrycję Krysiak wskazuje na niewielkie różnice w „słownikowym obrazie kobiety” zawartym w analizowanych leksykonach. W słownikach francuskich nieco więcej miejsca przyznano kobiecie aktywnej społecznie, mniej natomiast kobiecie określanej nazwami żeńskimi ze względu na jej różnorodne przymioty bądź stosunek do podmiotu mówiącego. W polskich słownikach – stwierdza słusznie Autorka – mniejsza liczba notowanych feminatywów może być wynikiem ograniczeń normatywnych, gdyż słowniki nie zamieszczają feminatywów nieakceptowanych przez normę językową, choć utrwalonych w uzusie.

Potwierdza to analiza kwalifikatorów, którymi feminatywa opatrywane są w słownikach. Na podstawie ich szczegółowych opisów Autorka wyciąga wniosek, że w polskich i francuskich leksykonach feminatywa są zwykle kwalifikowane jako wyraz potoczny, jednak w słownikach polskich są one umieszczane w rejestrze nacechowanym, a to podkreśla wyraźną w polszczyźnie asymetrię rodzajowo-płciową. Także analizowane w dalszej części rozdziału definicje nazw żeńskich wskazują różnice między słownikami polskimi i francuskimi. W słownikach francuskich dominują realnoznaczeniowe definicje feminatywów, symetryczne treściowo i formalnie do nazw męskich. W leksykonach polskich natomiast, jak wynika z wnikliwych analiz Autorki rozprawy, przeważa tendencja do definiowania feminatywów poprzez odniesienie ich do definicji maskulinów generycznych, co badaczki feminizacji języka (m.in. Patrycja Krysiak i Agnieszka Małocha-Krupa, twórczynie *Słownika nazw żeńskich polszczyzny*) oceniają krytycznie jako niezgodne z równościową wizją świata i podmiotowym traktowaniem kobiet (s. 283).

Ostatnie podrozdziały zasadniczej części rozprawy dotyczą ilustracji materiałowej w definicjach feminatywów. Autorka zauważa, że we francuskich słownikach więcej uwagi poświęca się informacji o budowie feminatywów i o schematach derywacyjnych niż w leksykonach polskich. Sugeruje konieczność większej reprezentacji feminatywów w cytatach

ilustrujących definicje nazw żeńskich, uznając, że w polskich słownikach zbyt rzadko zaznaczana jest żeńska referencja w definicjach nazw wpolnorodząjowych i zsubstantywowanych przymiotników. Rozprawa kończy się syntetycznym podsumowaniem, w którym Autorka uwypukla zauważalne w słownikach polskich i francuskich różnice w ujęciu problemu we wszystkich opisanych aspektach: obecności feminatywów, sposobu ich hasłowania, analizy morfologicznej, kształtu definicji słownikowej, stosowanych kwalifikatorów i materiału ilustracyjnego.

Jak wynika z powyższych uwag w kwestiach merytorycznych nie mam do recenzowanej rozprawy żadnych zastrzeżeń. Praca jest przemyślana kompozycyjnie i uporządkowana mimo jej pokaźnej objętości (liczy 400 stron komputeropisu), mimo drobiazgowych analiz i licznych cytowanych przykładów. Zawiera bibliografię polskiej i francuskiej literatury przedmiotu ujętą oddzielnie. Zawiera wykaz skrótów, spisy tabel i wykresów. Zawiera też uporządkowane alfabetycznie aneksy rejestrujące omawiane słownictwo wyekscerpowane osobno z każdego z pięciu analizowanych słowników. Całość rozprawy napisana jest językiem starannym i poprawnym, choć w kilku miejscach należałoby dokonać ponownej redakcji tekstu (m.in. s. 57: „Feminatywa są natomiast środkami leksykalnymi oraz słowotwórczymi i jako takie będą przedmiotem analizy słowników”, s. 119-120: „Problem pojawia się wobec konieczności przyjęcia pewnych kryteriów do analizy francuskiego materiału słownikowego i francuskich nazw żeńskich – kryteriów, które powinny być stosowalne i adekwatne dla obu systemów, aby zagwarantować rzetelność badań porównawczych”, s. 170: „być może trafnym jest stwierdzenie”). W dwóch pozycjach bibliograficznych przywołujących teksty Jana Miodka zostały pomyłone daty wydania. Jednak te drobiazgi redakcyjne nie zakłócają bardzo pozytywnego odbioru recenzowanej rozprawy.

Konkluzja:

Rozprawa autorstwa mgr Patrycji Krysiak budzi w czytającym podziw dla sprawności intelektualnej i warsztatowej Autorki oraz szacunek dla jej wręcz benedyktyńskiej pracy. Zadanie, jakie postawiła przed sobą: analiza porównawcza nazw żeńskich we współczesnej leksykografii polskiej i francuskiej, zostało wykonane celująco. Jej wyniki

powinny być upublicznione, stanowią bowiem cenny wkład w badania leksykologiczne i leksykograficzne. Rozprawę oceniam pozytywnie z następujących powodów:

1. Autorka udowodniła bardzo dobre przygotowanie merytoryczne i doskonałą znajomość literatury naukowej dotyczącej nazw żeńskich.
2. Doktorantka samodzielnie pozyskała ogromny materiał leksykalny, uporządkowała go i wszechstronnie zanalizowała według własnej koncepcji badawczej.
3. Autorka wykazała się doskonałą znajomością języka francuskiego, co umożliwiło jej przeprowadzenie wiarygodnych badań porównawczych.
4. Choć opisywana materia leksykalna budzi społeczną dyskusję, a czasem skrajne emocje, to jednak narracja odautorska charakteryzuje się obiektywizmem, co świadczy o dojrzałości naukowej Autorki.
5. Tok myślowy rozprawy jest jasny, wywód uporządkowany i przejrzysty, opis zjawisk językowych szczegółowy i wieloaspektowy.
6. **Wszystkie wymienione wyżej atrybuty rozprawy dowodzą jej szczególnych wartości merytorycznych, nowatorstwa naukowego, nienaganności warsztatu badawczego i formy pisarskiej, toteż z pełnym przekonaniem wnioskuję o jej wyróżnienie.**

Recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Patrycji Krysiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Kłodzka